

NYELVMŰVELÉS

Nyelvvédelem és a magyar sajtó feladata.

Az Ellenzék c. napilap 1935. április 7. száma a folyóiratunk multkori első füzetét ismertetve megállapítja, hogy „kitünő rész a nyelv művelésről szóló, ezt és pedig erdélyi melléklapjával minden lapunknak és folyóiratunknak kellene pengetni, hogy közügy legyen belőle“. (Lám, ebben a jóakarató mondatocskában is van két szeplő, mert magyarosan nem és pedig, hanem még-pedig és kellene után a főnévi igenév: pengetnie!) Tökéletesen igaza van, hogy „az elszigetelt cikkek csak magánszorgalmi jelenségek maradnak“, vagyis célt nem érünk, míg a nyelv művelést mozgalommá nem tudjuk fokozni és szélesíteni. Jó lenne azonban, ha nemcsak meglátnók, ami jó és helyes, hanem követnők és meg is valósítanók. Magától kínálkozik napilapjainknak az a szép és hálás hivatás, hogy az egész erdélyi magyar közvéleményt befolyásoló nyilvánosságukban naponta, de legalább is hetenként egyszer teret juttassanak a nyelv művelés és a nyelvvédelem kérdéseinek is. Szívesen megkötnők velük azt az egyességet, hogy a folyóiratunk nyelv művelő kis cikkeit minden aggodalmaskodás nélkül vegyék át és közvetítsék az olvasók ezreihez meg százezreihez. Így, s csakis így lehetne szélesebb körökben hatást kelteni és eredményt elérni.

Örömmel látjuk, hogy van bennük erre hajlandóság. Legutóbb a Keleti Ujság (1935. 69. sz.) ismertette Szinyei József „Jó magyarság“ c. értekezését s egy-két figyelmetkeltő részletet közölt belőle, a Független Ujságban pedig (1935. 16. sz.) Károly Sándor lendületes cikke az erdélyi magyar nyelv megmentésére irányuló törekvésekkel foglalkozott. Szép és nemes megnyilatkozások ezek, de szintén „magánszorgalmi“ jelenségeknek tekinthetők. Hogy ne legyenek azok, minden ujságunk nyisson állandó rovatot a nyelvi kérdések részére és kitarthatóan teljesítse az egész magyarság hálájára való nagyjelentőségű feladatát.

Igy ne írjanak az újságjaink!

De az oktató sem

A multban is gyakran részesült támadásban, ma is sok szemrehányás éri a napi sajtót a fölületes nyelvhasználatáért. Jórészt reá, a közönség minden-napi olvasmányára, lehet visszavezetni a helytelenségek elharapódzását, a köz-nyelvben. A mesterség természetével járó gyors és sietős munka a nyelv szel-lemébe ütköző hibáknak a melegágya. A közönség legnagyobb része előtt pedig tekintély a nyomtatott írás s az újság megvesztegető hitelén keresztül öntudatlanul szívja magába a helytelenségeket. Lapjaink főképen abban követnek el ~~hülyés~~ hanyagságot, hogy gondolkodás nélkül veszik át, írják le és terjesztik az idegen kifejezéseket. Egyik lapunk pl. a szokásos kiabáló cím-betűkkel ezt írja a magyar olvasónak: „Megsemmisítette a *Biroul Federal* Peter Farmer szövetségi edző szerződését“, s magában a szövegben még négy-szer ismétli meg a *Biroul Federal*-t. Így nyilván azt kívánja, hogy ezt a sport-testületet minden magyar ember ezután csak román néven emlegesse, holott egyetlen román lap sem hajlandó pl. a „Magyar Labdarugók Szövetség“-ét magyarul leírni, hanem csakis a saját nyelvén, ami annyira természetes, hogy erről vitatkozni sem lehet. Magyar újságjaink azonban gyakran feladják a nyel-vünknek senkitől kétségbe nem vont természetes jogait is. Egy másik közle-

1 % jórészen. 1 % esetet így!

a helyes ^{lelőre} ^{már}
 mény címében azt olvassuk, hogy „Diciosánmártinból Blajra költöztették a *Cercul de Regrutare*“-t, s a cikkben még vagy háromszor fordul elő ez a kifejezés, mintha a magyar hírlapíró már nem is tudná, hogy ez a szerv a mi nyelvünkön *hadkiegészítő*. Az ilyesféle hanyagság annyira megy, hogy az egyik lap híradása állandóan *Parcul Carol*-t emleget, holott a magyar beszédben ilyenkor *Károly-park van a helyén*. És miért kell a magyar lapjainkban állandóan *taxa, contenciós-per, interimár-bizottság, konverziós törvény* s ezekhez hasonló idegen kifejezéseket olvasnunk? Hiszen valamennyinek megvan a kifogástalan magyar megfelelője s ezek hozzá még jobban meg is világítják az magyar olvasó előtt a fogalom tartalmát. Sajtónknak éreznie kell, hogy felelősséggel tartozik a történelem ítélőszéke előtt s több gonddal, nagyobb tisztelettel és érzékenyebb lelkiismerettel kell bánnia a nyelvvel, millió és millió ember legféléttetebb kincsével!

Mussolini az olasz nyelv tisztaságáért.

Mussolini kezdeményezésére Olaszországban mozgalom indult meg, hogy az irodalom és a sajtó nyelvét megtisztítsák az idegen kifejezésektől és a nyelvből kiirtsanak mindent, ami idegen az olasz nyelv szellemétől. A lapoknak a mozgalmat irányító bizottság elküldte azoknak a szavaknak és kifejezéseknek a jegyzékét, amelyeket lehetőleg kerülni kell. Ezek legnagyobb-részt francia eredetűek, például: *omelette, silhouette, chauffeur*. Számúzik az olasz nyelvből a *frakk* szót is, továbbá a következő angol eredetű szavakat: *smoking, pullover, dancing*. A bizottság szigorúan örködik, hogy ezek a szavak ne maradjanak a papiroson, hanem az életben is alkalmazzák őket.

Már így beszélünk magyarul!

Károly Sándor cikkéből (Független Ujság, 1935. május 5.) idézzük a következő tanulságos részletet:

A múltkoriban elbeszélgettem egy érettségizett magyar fiatalemberrel, aki az egyik állami hivatalban tisztviselő. Tökéletesen beszél románul, úgy hallottam, lelkiismeretes, szorgalmas ember és szép jövő áll előtte. Tőle hallottam az itt következő mondatot:

— Elvittem a *proces verbalt* a rendőrségre, ahol előbb a *regisztraturánál* iktattam, majd átadtam a *komisszárnak*, aki azonban nem tehetett semmit és az *aktát doszárba* helyezte. (Ez magyarul ennyit jelent: Elvittem a *jegyzőkönyvet* a rendőrségre, ahol előbb az *iktatóban* iktattam, majd átadtam a *rendőrfogalmazónak*, azonban nem tehetett semmit és az *iratokat az irattárba* helyezte).

Megjegyeztem egy másik mondatot is:

— A *secretar generallal* együtt kimentünk a faluba, ahol a *primart* kerestük. Velünk jött a *perceptor* is, de eredménytelen volt az út, mert *expert contabilt* elfelejtettek kirendelni, aki megállapítsa, hogy a *borderóban* nincsenek-e hamis tételek. (Magyarra fordítva ez a mondat így hangzik: A *vezértikkárral* együtt kimentünk a faluba, ahol a *községi bírót* kerestük. Velünk jött az *adófőnök* is, de eredménytelen volt az út, mert *könyvszakértőt* elfelejtettek kirendelni, aki megállapítsa, hogy a *táblázati kimutatásban* nincsenek-e hamis tételek).

A mindennapi életben, kereskedelembe, iparban, egyszerű társalgásban is sok „polgárjogot“ nyert román szót találunk. A kis diáknak fogalma sincsen arról, hogy a „geografia“ földrajz, az „istoria“ történelem, az „aritmetica“ számtan. A szülőnek nincsen ideje és kedve otthon külön foglalkozni a gyer-

mekével, talán nem is rendelkezik oktatási készséggel, hogy az állami iskolába járó kisfiának vagy leányának magyar nyelvi leckéket adhasson.

Mi, akik itt élünk, nagyon jól tudjuk, hogy az államnyelv ismerete elengedhetetlenül fontos. Aki boldogulni akar, annak tudnia kell románul, mégpedig mennél jobban tud, annál nagyobb hasznát veszi. De a két nyelvet összevegyíteni, zagyva képzőket és jelzőket teremteni, fölösleges és szükségtelen. Igyekezzünk tisztán beszélni románul, amikor románul beszélünk! De beszéljünk és írjunk magyarul, ha magyarul beszélünk és írunk! Miként a bukaresti fülnek fáj, ha eltorzult románt hall, ugyanúgy fáj az itteni magyar fülnek is, ha eltorzult magyart hall.

Hány román szó került az erdélyi magyar nyelvbe?

Bizonyára senki sem kételkedik abban, hogy azok a germánizmusok és ferdeségek, amelyek ellen a „magyarosan“ jelszava alatt odaát irtó hadjárat küzd, hiánytalanul megtalálhatók az erdélyi magyar közbeszédben, sajtóban és irodalmi nyelvben is, azzal a különbséggel, hogy ezek nálunk nem fognak, hanem vígan és akadálytalanul garázdálkodnak. Ha Magyarországról kikergetik is őket, nálunk menedékjogot találnak és gyenge ellenállású környezetünkben minta-példányokat hajtanak. Ezeknél azonban közvetlenebbül érintenek bennünket a román nyelv szavai, amelyek már számottevő területeket foglaltak el nyelvünkben. Először egyenként jelentek meg, csupán a nélkülözhetetlenek (*lej, báni*), azután a magyarul is kifejezhető fölöslegesek (*sef, sectia*) kezdtek letelepedni, majd olyan tömeges áramlásuk indult meg, hogy ma alig van erdélyi magyar ember, aki ötpercenként ne keverne a beszédébe egy-egy román szót. Különösen a hivatalos úton terjedő szavak (*kontrolor, inspektor, permisz*, stb), meg a magyarság életével meglehetősen széles fölületen érintkező kormányzás, politika, közigazgatás, közgazdaság és jog román műszavai foglalnak el nagy teret a mindennap olvasott újságokban s rajtuk keresztül a felszívó munkájukat már megkezdték, hogy a köznyelvben is teret hódítsanak. Természetes, bár nem megbecsátható következménye ez a kétnyelvűségnek, a román nyelvvel való folytonos és mellözhetetlen érintkezésünknek. Jó részüket még 1931-ben összeszedte Csúry Bálint kis közleménye (Magyar Nyelv, 1931, 253—258. l.), majd a múlt évben Szécsi László szerkesztett belőlük egy „kisebbségi román-magyar szótár“-t (Kosztolányi-Kacsó: *Anyanyelvünk*. 1934. 37—42. l.). E két számbavétel szerint megdöbbentő sorozat, eddig több mint 400 olyan közkeletű román szó helyezkedett el az erdélyi magyarok mindennapi beszédében, amelyek az uralomváltás előtt teljesen ismeretlenek voltak nyelvünkben. Fölszemes dolog intelmeket és fejtegetéseket fűzni e naponként emelkedő statisztikához.

Mi mindent nem tudnak a magyarul írók?

Újságíróink pl. nem tudják, hogy a katolikusoknak *székesegyházai* vannak: állandóan *katedrális*t emlegetnek a cikkeikben, mert a német szövegekben *Kathedrale*-t, a franciákban *cathédrale*-t, az angolokban *cathedral*-t s az olaszokban *cattedrale*-t látnak és olvasnak. Ugyan melyik újságíró ismeri a *hajóhad* szót, amikor folyton csak *flottáról* ír? Melyik természettudásunk tudja még, hogy az országnak vagy a vidéknek *éghajlata* van s a szemnek *renehártája*? Derűre-borúra *klimát* meg *retinát* emlegetnek. Ki tudja még, hogy a nyelvekben *nyelvjárások* vannak, hiszen mindenki — sokszor még a nyelvész is — *dialektusról* beszél? Aki egyszer aztán a tollat kezébe veszi ná-

lunk, lépten-nyomon visszaéléseket követ el a *művelődés* terén: *kultúrpoli-
tikát* hirdet, *kultúrértéket*, *kultúrhistóriát*, *kultúrvilágot* követel, úgyhogy
lassanként ki is szorul nyelvünkől a régi jó *művelődés* szó. Így alakultak a
régelbi közművelődési egyesületek helyébe újabban *kultúregyletek*. Ez annál
furesább, mert a *kultúr* nem is önálló szó, legföljebb a *kultúra*, de ez is csak
azoknak, akik a magyar *műveltség*, *művelődés*, *közműveltség*, *közművelődés*
szókat nem találják elég csengőnek és kifejezőnek. Aki pedig magyarul ír,
illendőségéből mégis csak tanulja meg ezeket a magyar szavakat!

Különböző és különféle.

A német mind a kettőt így fejezi ki: *verschieden*, és sokan nálunk is csak
különböző-t mondanak, írnak, s mellőzik a *különféle*-t, pedig a kettő nem egé-
szen ugyanazt jelenti. A *különböző* annyi, mint: egymástól *különböző*, elütő,
a *különféle* meg; sokféle. A jelentésbeli különbséget ilyen példák szemléltetik:
különböző véleményen vagyunk, *különböző* szokású emberek, *különféle* beteg-
ségek, kérdések. *Különböző* híreket hallottam: ez azt jelenti, hogy egymástól
eltérő híreket hallottam; *különféle* híreket hallottam: ez pedig annyi, mint
sokféle hírt hallottam. A magyar nyelvnek igen finom különbségtevése ez,
nem csoda, ha legtöbbször nem veszik észre a kétféle árnyalatot.

Vigyázzunk az igekötőkre!

Veszedelemes és izléstértő az idegenszók akadálytalan beözönlése, de még
veszedelmesebb a nyelvünk szerkezeti sajátosságainak és szellemének rom-
lása. Ezen a téren igen nagy hibákat követhetünk el a jelentéktelennek látszó
kis igekötők helytelen használatával. Már évtizedek óta terjed a nyelvünkben
a határidőt *betartja*, a szavát *betartja* használat, holott a magyar ember a
határidőt és a szavát *megtartja*. Újabban veszedelmesen elharapódzott az *alá-
támaszt*. Az újságok szüntelenül írják, már nincs beszéd nélküle, s a helyes
támogat, *megalapoz* szavaink mostoha sorsba kerültek. Felkapták továbbá a
le- igekötő mindenféle alkalmazását a befejezettség jelölésére. Egészen meg-
szokottá vált, hogy ma *letárgyaljuk* az ügyet s *lefolytatjuk* a vizsgálatot, sőt
újabbban *leszerződik* a színész, *leközi* az újság a cikket, *leválaszolja* az ügyvéd
a levelet, *lefoganatosítja* a végrehajtó a végrehajtást, stb. Épilyen élősi
módra terjed a *meg-* egypár esetben. Nincs többé *vádol*, csak *megvádol*. Ré-
gebben az utóbbi szólás váratlan *vádolást* jelentett, ma ez az árnyalat elve-
szett. Hasonlóképpen az *ülést*, a *bált* ma *megtartják*. Azt hinné az ember,
hogy valami akadály volt, de ez szerencsésen elhárult, hogy annyira bizonyít-
gatni kelljen a *megtartást*, mert hiszen csak akkor volna helye az igekötő-
nek. De nem így van: ha már egyszer gyűlés, akkor azt ma csak *megtartani*
lehet. Az *indokol* helyett annak idején a Nyelvőr a *megokol*-t ajánlotta. Az
eredmény az lett, hogy ebből átvették a *meg-et*, hozzácsapták az *indokol*-hoz
és ma már mindenki *megindokol*-t mond. Máskor meg épen elhagyják az ige-
kötőt: „*úgy tűnt neki*, mintha most is látná szenvedő neje arcát“, e. h. *úgy*
tetszett, *úgy* rémlett, *úgy* tűnt *fel* *előtte*.

Az író szabadsága és a szerkesztő joga.

A Budapesti Szemle szerkesztőjét az egyik munkatársa *bepere*lte, mert *magára*
sérelemesnek érezte a szerkesztőnek a cikkén ejtett módosításait. Az ügy végső
fokon a magyar kir. kúria elé került s a legfelsőbb bíróság a szerző keresetét

azzal utasította el, hogy a szerkesztő módosításai a cikknek javára váltak. Ennek nyomán az íróvilágban is viták indultak meg arról a kérdéstről, vajjon vét-e az írói szabadság ellen az a szerkesztő, aki irónijával végigszánt a kéziratok kúszá mondatain, zavaros szöfűzésén s rendet teremt ott, ahol eddig nem volt rend. Olyan égbekiáltó bűn-e az, — szólt a kérdéshez Kosztolányi Dezső (Pesti Hírlap, 1935. 108. sz.), — hogy a szerkesztő segítségére siet annak a jeles szaktudósna, aki gyarlón játszik az írás hangszerén s épen azért nem mindig azt mondja, amit mondani akar, hanem merőben mást? Ez a szerkesztőnek nemcsak joga, hanem kötelessége is. A tudomány első föltétele a világosság, az érthetőség. Ennélfogva semmi jogtalanság sem esik az írás előkelő műkedvelőivel, ha kéziratukban törölnek olyan mondatot, amely fölöslegesen ugyanazt szajkózza, mint az előbbi, ha ezt a kifejezésüket: *dacára annak, hogy...* ezzel rövidítik meg: *noha, ámbár,* vagy *jóllehet,* ha szövegükben a *diabetes* helyett ezt írják: *cukorbeteg,* a *diététikus* helyett: *étrendi,* az *abszolút orientáció* helyett: *teljes tájékozódás,* s megértetik velük tapintatásán és barátian, hogy a *zsongit* nem azt jelenti, hogy *bódit, kábit,* hanem épen ellenkezően azt jelenti, hogy *pezsdit, fölélenkít, izgat,* és hogy a gyermek nem az anyjával szemben érez hálát, hanem az anyja iránt? Akkor sem sántul meg a kifejezés függetlensége, ha az ilyen szólást: *per telefonice útján* a szerkesztő egyszerűen és szerényen így javítja ki: *telefonon.* Kár volna elkedvetleníteni főképp a tudományos folyóirataink szerkesztőit, akik éjt-napot egybeöltve javítgatják a kéziratokat, úgyhogy szegények gyakran szemgyulladást és írógörcsöt kapnak hálátlan és névtelen munkájuk miatt. Valljuk be őszintén és töredelmesen, hogy az iskolában senkit sem taníthatnak meg írni. Tankönyveink, különösen a multban, csapnivalóan voltak megírva. Emlékszem egy tankönyvemre, melynek a meghatározásai mindig így kezdődtek: „A hő... a villamosság... a fény... nem egyéb, mint...”, s emlékszem egy másik tankönyvemre is, melyben a különböző királyokat, bármilyen nemzetiséghez tartoztak is és bármilyen pályát futottak is be, következetesen csak így jellemezték: „Habozás és csüggedés nélkül járt az erény és kötelességteljesítés ösvényén.” Ezek a gépies szövegek sok emberben egy életre megbénítják a nyelvérzékét. Egyébként mindenütt a világon a szerkesztők gondja a javítás. Franciaországban a cikkeket nemcsak megfésülik, hanem lenyírják, ki-mosdatják, megcsutakolják, s úgy teszik a közönség elé. A londoni *Literary Times* névtelen közleményei, ezek a kis remekművek, egy egységes szerkesztői értelem fényét sugározzák. Az írói szabadság nem azonos az írói szabaddal. Lehet, hogy olykor följajdul az egyéni érzékenység és hiúság, de az ő fájdalmánál sokkal fontosabb tízennégymillió ember szellemi kineve, a nyelv, amelyet senkisé nem lomposíthat, szennyezhet, szürkíthat, butíthat és ronthat büntetlenül!

Keresztény vagy keresztyén?

A *keresztény* és a *keresztyén* szóhasználat kérdésében érdekes és eredményes vita folyt le a Magyar Nyelv c. folyóiratban. A Tolnai Vilmos (1934. 65—68. l.), Horger Antal (u. o. 193—196. l.), Sági István (u. o. 196—200. l.) és Marjalaki Kiss Lajos (u. o. 246—248. l.) adatközlései és magyarázatai után már alig lehet kétséges a helyes szóhasználat. A szó történeti vizsgálatából kiderült, hogy a *keresztyén* szavunk *keresztény* változata nem Pázmány alkotása, amint ezt sokan állítják, hiszen Pázmány következetesen mindig *keresztényent* ír. A *keresztény* változat későbbi Pázmánynál, a XVII. század közepén tűnik föl, mégpedig először protestáns nyomtatványok címlapján fordul elő

(Komáromi Csipkés György: Az *Keresztény* Isteni-Tudománynak summa, 1653), úgyhogy a *keresztény* alak a könyvészet szerint protestáns eredetű. Zrinyi a Szigeti Veszedelemben legtöbbször *kereszttyént* ír, Mikes és Páriz Pápai mind a kettőt használja, s az első katolikus író, aki következetesen a *keresztény* alakot népszerűsíti, Csúzi Zsigmond volt a XVIII. században (Zengedező sípszó, 1723). A két változat felekezeti elkülönülése a Kazinczy korában kezdődik s a múlt század második felében a *keresztény* szó hódítja el az általános használatot.

Nyelvtörténetileg nem két, hanem három alakja van a szónak. A Tihanyi kódexben, a Zrinyiászbán és a nép nyelvében gyakori a *keresztén* változat. Ezt úgy magyarázhatjuk, hogy a *kereszttyén*ből előbb *keresztén* lett, majd a tövég palatalisatiójával *keresztény*. Ez ugyanolyan, mint ahogy a *Sebestyén-Sebestén*, majd *Sebestény* változat keletkezett. „A *kereszttyént*—Sági István véleménye szerint — többszázados multja miatt nem mondhatjuk Baróti Szabó Dáviddal idegenszerűnek, de nem tekinthetjük a már szintén majdnem háromszáz éves *keresztényt* sem téves szófejtés eredményének“. „A magyar nyelvészeknek — írja Horger Antal, — e szóval kapcsolatban már csak egy feladatuk van: a lehetőség szerint kimutatni, hogy ki vagy kik találták ki azt a nyelvészeti csodabogarat, hogy a protestánsoknak a régi *kereszttyén* alakot kell használniuk, nem pedig az újabb, de egyébként teljesen kifogástalan *keresztény* alakot, holott az egykori *isa pur es chomuu vogymuk* helyett már ők is úgy mondják, mint minden magyar ember: *bizony, por és hamu vagyunk!* Azonban ennek a *keresztény* magyarság egysége érdekében nagyon kívánatos érvényesítése már nem a nyelvészek feladata.“

A Nyelvművelés hírei.

Magyarországon erélyes mozgalom folyik nemcsak a fölösleges, hanem a nélkülözhetetleneknek látszó idegen szavaknak a kiszorítására is. Sok esetben igen ötletes ajánlatokat tesz a közönség. Ezeket aztán a Magyar Tud. Akadémia Nyelvművelő Bizottsága alaposan megvizsgálja, megvitatja s az elfogadhatókat a magyar közönség, főként a sajtó munkásainak figyelmébe ajánlja. Így az idegen szavaknak már nem egy szerencsés helyettesítése történt. Ilyen elfogadásra ajánlott szavak pl. a következők:

Autó: *gépkocsi*, garázs: *gépszín*, fix fizetés: *szabott* fizetés, fix kamatozás: *kötött* kamatozás, inkognitó: *rangrejtve*, publicista: *közíró*, ródli: *szánkó*, Stillhalte-egyezmény: *hitelrögzítés*, kamatmarge: *kamatrés*, infláció: *pénzpuffasztás* és *pénzpuffadás*.

Értékes!